

URTX

A RQUITECTURA RELIGIOSA

VUITCENTISTA A L'URGELL:

ALGUNS EXEMPLES

Maria Garganté Llanes

ARQUITECTURA RELIGIOSA VUITCENTISTA

A L'URGELL: ALGUNS EXEMPLES

**Maria
Garganté
Llanes**

Historiadora de l'art

L'arquitectura religiosa del segle XIX està marcada avui en dia per una certa actitud de rebuig i indiferència, ja que, a part de no coincidir amb el gust arquitectònic actual, la seva poca antiguitat li resta l'atractiu que encara pot tenir una església de l'època del barroc –sempre tenint en compte que la revalorització de l'art barroc és un fenomen relativament recent. A més, cal assenyalar que artísticament i arquitectònicament, el segle XIX és extraordinàriament complex, farcit d'historicismes, “neos” (romànic, gòtic, bizantí), molts cops atribuïts a una absoluta manca d'imaginació que finalment el modernisme vindria a subsanar.

La nostra intenció és donar a conèixer alguns exemples d'aquesta arquitectura religiosa decimonònica a la comarca de l'Urgell, exemples que combinen tot el llegat de l'arquitectura set-centista amb la influència “neoclàssica” de l'escola de Llotja i que constitueixen un grup insòlit i força meritori, exponent del debat entre continuïtat i renovació.

Antecedents: l'arquitectura religiosa a l'Urgell durant l'últim terç del segle XVIII

La referència al segle XVIII com a període de màxima eufòria constructiva és quelcom ineludible si pretenem cercar els orígens de l'arquitectura religiosa que es construeix sobretot durant la primera meitat del segle XIX. A l'Urgell, l'activitat constructiva durant la primera meitat del XVIII està acaparada per l'acabament de la parroquial de Tàrrega com a obra més important, tot i que també s'efectuen obres puntuals com les reformes al convent de Sant Bartomeu de Bellpuig (1738). Es durant l'últim terç del segle XVIII, però, que es posa de manifest l'eufòria constructiva setcentista a la comarca, materialitzada en la construcció d'almenys cinc noves parroquials: Puigverd d'Agramunt (1778), Santa Maria de Montmagastrell (1779),

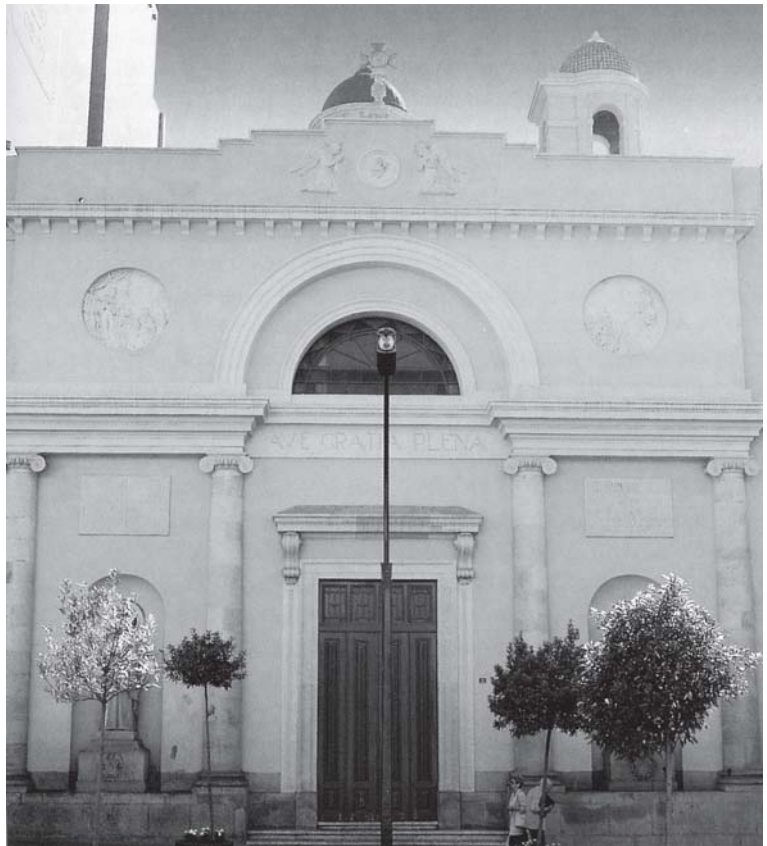
Altet (1790), Nalec (1792) i Maldà (1796), a part d'alguns exemples d'arquitectura “puntual”, consistents en reformes de temples preexistents o l'addició de capelles o altres elements arquitectònics. Es el cas de la construcció de la capella i sagristia dels Dolors de Bellpuig i la reforma de l'escalinata monumental d'accès a l'església, ambdues projectades i construïdes pel mestre de cases de Torregrossa Jaume Tarragó –probablement relacionat amb la nissaga dels Tarragó, mestres de cases de Linyola. Menció a part mereix també la construcció del nou campanar de l'església parroquial de Sant Martí de Maldà, projectat per l'enginyer i acadèmic Josep Prat i Delorta i construït pel mestre de cases Fèlix Borràs, resident a Guissona. La construcció d'aquest nou campanar també va acompanyada de la reforma de la façana, que sembla que Josep Prat havia projectat amb tester semicircular i que fou construïda per Fèlix Borràs amb un frontó triangular.

Vist el panorama constructiu d'aquest últim terç del segle XVIII i la importància dels mestres de cases i del propi gust local, no podem deixar de referir-nos al paper que devia tenir, en un territori com l'Urgell, la Real Academia de Bellas Artes de San Fernando, la institució creada l'any 1752 pel rei Ferran VI i que prengué el seu màxim impuls de la mà del rei Carles III. Aquest “rei i l-lustrat”, per mitjà de la real ordre de 23 d'octubre de 1777, tramesa als bisbes, obligava a sotmetre els projectes de les esglésies que s'haguessin de construir a l'exàmen i aprovació de la Real Academia de San Fernando¹. L'efectivitat d'aquesta resolució a les nostres comarques és dubtosa per diferents motius: En primer lloc, la *Comisión de Arquitectura* de l'acadèmia de San Fernando no es va crear fins l'any 1786, per la qual cosa, abans d'aquesta data, la reglamentació respecte a l'arquitectura no devia estar tan controlada –no hi ha constància que s'hi haguessin enviat els projectes d'esglésies que

es construeixen entre aquests anys (1777-1786) a les comarques de la Segarra, l'Urgell, o l'actual Pla d'Urgell, com és el cas de Santa Maria de Montmagastrell (1779), Granyena (1782) o Ivars d'Urgell (1785), quan, en canvi, sí que tenim constància documental de la sol·licitud dels permisos al Consell de Castella per l'arrendament d'una part dels fruits, com en el cas de Puigverd d'Agramunt². El cas és, però, que l'ordre de 1777 tampoc es feia efectiva en quant al seu principal objecte, que era la prohibició de construir retaules de fusta, ja que l'any 1792 el bisbe de Solsona, Rafael Lasala, es veu obligat a reclamar als escultors que treballen al bisbat que cada un d'ells presenti una relació dels retaules de fusta que tinguessin contractats, autoritzant-los a finalitzar aquestes obres, però prohibint-los contractar-ne de noves³.

Les causes d'aquest incompliment de les ordres reials i la normativa acadèmica eren diverses: al fet de tractar-se d'una zona perifèrica amb les conseqüents inèrcies característiques, també es devia crear un cert recel davant el fet d'enviar qualsevol projecte a la Real Academia de San Fernando, ja que aquesta sovint rebutjava les plantes realitzades per mestres de cases o arquitectes que no tenien el títol d'acadèmic. Així, veiem com en la junta del 3 de juliol de l'any 1788 es presenten la taba i els plànols de la que havia de ser la nova església d'Altet, executats també pel mestre d'obres i tracista lleidatà Miquel Batiste Miquel. La Junta desaprova els dibuixos "por su dirformidad y mala traza", i proposa a l'arquitecte acadèmic Simó Ferrer, resident a Barcelona, per a fer un nou projecte.⁴ Aquesta desaprovació dels projectes per part de l'Acadèmia era una constant, afavorida probablement per la voluntat d'exercir un cert control endogàmic de la producció arquitectònica, rebutjant aquells projectes que simplement no havien estat executats per arquitectes acadèmics.

Davant d'aquesta situació, en alguns casos s'optava per no enviar els plànols a la Real Academia, com és el cas de moltes esglésies de la zona que es construeixen en una data posterior a la creació de la Comisión de Arquitectura (1786), com les esglésies de Nalec (1792) o Maldà (1796). D'altra banda, en el cas d'una resolució negativa per part de la Real Academia, com és el cas d'Altet, aquesta no sempre s'acatava al peu de la lletra, ja que si bé és probable que l'acadèmic Simó Ferrer fes uns plànols nous, tal i com s'havia resolt, el resultat de l'obra de l'església d'Altet difereix enormement de l'arquitectura academicista proposada per Madrid. A més, si tenim en compte que l'església d'Altet va ser construïda pel mestre d'obres de la població de Carme (l'Anoia), Josep Pomés; i sabem que aquest mateix havia

construït l'església de Sidamón uns pocs anys abans, ens adonem que la semblança entre ambdós temples és extraordinària (vegeu imatges 2 i 3), de manera que és probable que el mateix Josep Pomés en fos el responsable de la traça, independentment dels tractes amb l'arquitecte acadèmic.

L'any 1796 la comisió d'arquitectura de la Real Academia de San Fernando també desaprova "los dos planes" de la reconstrucció de l'església de La Sentiu, "por no ser más que un cúmulo de los más extravagantes errores y pueriles desatinos contra todo principio del Arte y de la razon⁵" sense especificar qui els havia traçat. En aquest cas, l'expert designat per la Real Academia seria un tal Pedro Garrido Garrido, que havia de dur a terme "las reformas que fueren necesarias en dichos planos quando fuesen susceptibles, y en su defecto los formase nuevos arreglados al arte y a las circunstancias del vecindario (...) y previas noticias e informes que tenga por convenientes, los reforme, supla o enmiende, o haga de nuevo con el cálculo del coste de la obra". Finalment, també s'especifica que Pedro Garrido reformaria els plànols "sin salir de esta corte", és a dir, sense sortir de Madrid.

El resultat final de l'església de La Sentiu, però, és ben diferent al de l'església d'Altet, de manera que considerem que a La Sentiu sí que van respectar més o menys els nous plànols que es devien enviar de Madrid, essent-ne le

Església dels Escolapis de Sabadell,
obra d'Antoni Cellers i Azcona (1831-32).
Fotografia:
Ramon Manent

Església parroquial de Vallbona de les Monges.

Al fons, el cimbori-campanar del monestir.

resultat una església amb frontó triangular i campanar de torre quadrada, bastant en la línia de l'església de Torrefarrera (Segrià), fruit d'un projecte acadèmic.

Un altre projecte que de ben segur no va passar per l'examen de la Real Academia fou el de l'església de Maldà, construïda pel mestre de cases d'Òs de Balaguer; Francesc Albareda, artífex de les esglésies —entre d'altres— de Rocafort de Queralt i de Palau d'Anglesola, de les quals també en fou responsable de la traça, donada la semblança existent entre aquests tres exemples i la documentació que ho confirma. D'aquesta manera és comprensible que aquestes poblacions tampoc s'arrisquessin a enviar a la Real Academia de San Fernando unes traces fetes per un mestre de cases sense cap títol reconegut, malgrat pensem que Francesc Albareda devia gaudir en aquells moments d'un cert prestigi com a constructor, avalat pels nombrosos encàrrecs que li són confiats.

En definitiva, podem concloure que l'arquitectura religiosa del segle XVIII a les nostres co-

marques és una arquitectura bastida i creada per mestres d'obres formats bàsicament en la pràctica constructiva i, en conseqüència, amb dificultat per adaptar-se als cànons acadèmics⁶. Aquesta situació, però, no era del tot desconeguda per l'Acadèmia o pel rei, que fins ben entrat el segle XIX veurem com insisteix en regular-la.

L'arquitectura religiosa durant la primera meitat del segle XIX: entre la continuïtat i la renovació

Si el començament del segle XVIII estava marcat per la guerra de Successió, els inicis del segle XIX els trobem condicionats per la guerra resultant de la invasió napoleònica, l'anomenada Guerra del Francès, que suposarà novament una sotragada pel territori, que també va tenir desafortunades conseqüències pel patrimoni arquitectònic. Una gràfica descripció del rector de la parròquia d'Ardèvol (Solsonès) en una carta dirigida al duc de Cardona exemplifica quin era l'estat de moltes esglésies a començaments del segle XIX, on es posa de manifest que la situació de vellúria i immiment ruïna en la qual es troben moltes esglésies s'hauria pogut accelerar per les viscissituds sofertes durant els períodes bèl·lics: *"(...) la intemperie del clima sumamente frío y humedo en invierno, por ser este territorio ocupado en la mayor parte de la dicha estación de niebla muy densa y escarchosa, la poca ventilación de ayres por falta de ventanas y finalmente los estragos y desordenes de las guerras especialmente las de sucesión en el principio del siglo 18, de la independencia, y de la ultima de revolución constitucional, que todas han descargado con especialidad contra esta parroquia por su proximidad a la plaza y castillo de Cardona, objeto de mucha atención en todas ellas de los partidos que las hacían, han reducido el edificio de esta Iglesia y a sus insinuados retablos no solo a un estado de poca decencia para celebrarse en ellos los santos sacrificios y divinos oficios, pero aun en el de ofrecer la iglesia poca seguridad de que no se desplomen y caigan bovedas y paredes de ella, que se hallan carcomidas, y gastadas de la humedad, y salina en una profundidad que llama mucha atención"*. I és que els estralls de la guerra amb França fan que posteriorment es duguin a terme o bé es reemprenguin algunes restauracions, com és el cas de l'església de Cervera —el procés per la restauració de la qual ja s'havia començat durant l'últim terç del segle XVIII— o bé la parroquial de Balaguer.

L'any 1814 el rei Ferran VIIè torna a enviar una circular als bisbes on fa esment de les demés ordres i circulars referents a la obligatorietat

**Església parroquial de
Vallbona de les
Monges.**
Detall de la façana.

de trametre els projectes de les obres a la Real Academia de San Fernando des de l'any 1777, sota el regnat de Carles III. Després d'aquesta data, s'havien succeït noves circulars (1784, 1789, 1798...) en temps de Carles IV, “y siendo sin embargo repetidos los recursos que se hacían por su falta de cumplimiento en las ciudades y pueblos inferiores”, fins que el 5 de gener de l'any 1801 es declararen nuls i sense cap valor els títols d'arquitecte i mestre d'obres que no haguessin estat atorgats per la Real Academia de San Fernando i que “*prelados, cabildos, ayuntamientos y gremios hubiesen expedido en contravención de la expresada orden de 28 de febrero de 1787*”. El rei era conscient, doncs, que després dels estralls causats per la Guerra del Francès, molts temples que havien estat utilitzats com a caserna militar “*u otros usos aún más profanos*”, serien rehabilitats, així com d'altres edificis públics, per la qual cosa considera necessari trametre novament les reials resolucions “*con estrechísimo encargo de su cumplimiento, particularmente en quanto a la elección de arquitectos, en cuyo punto se han notados mayores infracciones*”. D'aquesta manera, a part de la prohibició de concedir o reconèixer títols que no haguessin estat concedits per la Real Academia de San Fernando de Madrid o la de Sant Carles de València, també s'exhortava a que, segons la mateixa circular de l'any 1787 “*los arquitectos o maestros mayores de las capitales o cabildos eclesiásticos principales del Reyno sean precisamente académicos de mérito de San Fernando o San Carlos (...) para lo cual, siempre que haya vacante de este empleo, lo avisen a dichas academias*”. Igualment es remunta a les ordres del 23 de novembre de 1777⁷ i del 20 de desembre de 1798, en les quals s'exhortava a que sempre

que es projectés alguna obra pública, havia de ser examinada per la Real Academia de San Fernando, entregant al secretari els dibuixos, plànols, alçats i talls, juntament amb les explicacions pertinents, que serien examinats “*atenta, breve y gratuitamente*” pels professors d'arquitectura. Un cop rebut el seu dictàmen, en el cas que el projecte s'hagués de tornar a fer, quedava a l'arbitri dels interessats l'acudir a la Real Academia perquè els proporcionés un professor hàbil per dur-lo a terme. També s'especifica que des de l'ordre de l'onze de gener de 1808 aquestes recomanacions es feien extensives a les obres de pintura o d'escultura realitzades per a llocs públics o temples a expenses de diners públics o altres institucions.

En primera instància, però, la circular de 1814 tampoc va tenir un efecte immediat a les nostres comarques, sobretot als nuclis més petits, on continuaven treballant-hi mestres de cases formats exclusivament a peu d'obra. Era diferent el cas de Cervera, una ciutat d'una certa importància que estava restaurant la seva parroquial i que no correria riscos innecessaris, encomanant els plànols a Tomàs Soler i Ferrer, fill de Joan Soler i Faneca, autor del celebrat edifici de la Lotja de Barcelona (1774).

La creació de l'escola d'arquitectura a la Lotja de Barcelona –a partir de l'any 1817 que és quan s'iniciaren les classes–, vindria a subsanar aquest buit existent pel que fa a la possibilitat que els arquitectes o mestres d'obres poguessin adquirir una sòlida formació a Catalunya sense necessitat de desplaçar-se a Madrid. L'arquitecte nascut a Lleida Antoni Cellers i Azcona (1755-1835), becat per la Junta de Comerç de Barcelona per tal que

Església parroquial de Rocafort de Vallbona.

s'encarregués de conèixer a fons els estudis que s'impartien a Madrid i a Roma, va dur a terme un elaborat projecte acadèmic que anys després proporcionaria una sòlida formació teòrica i pràctica als arquitectes catalans que s'examinaven encara a Madrid per obtenir el seu títol. Molts mestres d'obres sortits dels ensenyaments gremials, però, alguns dels quals ja havien desenvolupat una carrera pròpia, es van veure obligats a oficialitzar els seus títols⁸.

Així doncs, cap a mitjans de segle ja trobem de forma més constant la presència d'arquitectes o mestres de cases titulats, que almenys figuraven com a directors d'unes obres que, de ben segur, ben poc visitaven. Aquest és el cas de Josep Valls i Galí, que realitza el projecte i dirigeix les obres de la parroquial de Vallbona de les Monges⁹ o bé Josep Oriol Mestres, director de l'obra de la parroquial de Bellvís, tot i que sembla que les seves ocupacions a Barcelona l'impediéren atendre degudament les obres, que anaven a

càrrec del mestre de cases d'Anglesola, Josep Monné¹⁰. La titularitat de Josep Oriol Mestres com a responsable de l'obra de Bellvís, però, fou deguda a la denúncia presentada al jutjat de Cervera pels mestres de cases de Lleida Pere Canals i Pere Calsada, que acusaven Antoni Monné de no tenir títol, ni d'arquitecte, ni de mestre d'obres, de manera que l'Ajuntament de Bellvís va demanar a l'arquitecte barceloní que assumís la direcció de l'obra, almenys de forma "oficial", mentre Monné constaria com a mestre d'obres encarregat de la construcció –tot i que al contracte de l'obra, Monné s'expressa de la següent manera, fent valer el seu criteri respecte a com continuar l'església, que ja havia estat començada l'any 1804: "seguir aquella mateixa idea que està començada en quan a lo interior, que son pilastrons islats ab sos bases de pedra picada, que lo seu nom propi es, vasas átiques, donanti la elevació que li correspon fins al asiento dels capitells; se operarà a las mias ideas, per ser així acordat per los S.S. del Magnífich Ajuntament i Comissionats, que será en lloch de aplicar capitells de fullatge, seran de orde de arquitectura ideal, compostos de alguns añadits, per armozejaro (...)"¹¹. D'aquesta manera, malgrat la major rellevància de la figura de l'arquitecte respecte al segle XVIII, veiem com els contractes de les obres es continuen fent a favor dels mestres de cases locals, que eren els empresaris i veritables executors de l'obra, com és el cas Antoni Monné, que també és l'encarregat de restaurar la parroquial de Tàrrega, o bé Bonaventura i Josep Palau, mestres de cases de Bellpuig que contracten l'obra de la parroquial de Rocafort de Vallbona, sense cap títol oficial reconegut.

D'altra banda, els altres aspectes relacionats amb la construcció no varien gaire respecte al segle precedent: l'arrendament del vintè de les collites continua essent la via de finançament més corrent, així com la formació d'una comissió i l'obligatorietat de demanar els pertinents permisos a Madrid –permís per a emprendre l'obra, permís per a arrendar el vintè- i les llicències eclesiàstiques.

En definitiva, podem afirmar que l'arquitectura religiosa a les comarques de Lleida durant la primera meitat del segle XIX, es debat entre la continuïtat de la tradició setcentista –sobretot pel que fa als interiors- i la renovació cap a una estètica que pretén destil·lar un cert neoclassicisme, clarament deutora de la influència de Llotja i les obres del seu director, Antoni Cellés i Azcona. Durant els primers anys d'aquesta centúria, però, és quan la continuïtat de les formes i sistemes anteriors es posa més de manifest,

com és el cas de les esglésies del Palau d'Anglesola -clarament deutora de l'església de Maldà, finalitzada els últims anys del segle XVIII- o bé Puigverd d'Agramunt –contractada l'any 1778 però conclosa ja ben entrat el segle XIX-. D'altra banda, a la veïna comarca de la Conca de Barberà, el contracte per a la restauració de l'església parroquial de Sarral, malmesa per un incendi, especifica clarament la voluntat de refer l'església anterior tal i com era abans amb aquests termes: “tot lo calcinat de dins de dita iglesia deurà tiraro en terra y después tornaro a reproducir en la deguda forma, si y conforme estava antes de dita crema...”¹². Una de les poques modificacions consistí en la construcció d'un nou creuer amb una cúpula o mitja taronja que havia de ser “com la de la iglesia de Rocafort”, referint-se a l'església de la veïna població de Rocafort de Queralt, construïda a partir de l'any 1793. Una altra obra empresa a començaments del segle XIX fou la construcció d'un nou cambril al santuari del Tallat, impulsada pel pare prior Bernat Generés i encomanada als mestres de cases i germans Martí i Joan Sardà, de l'Esplugu Calba, i a Jacint Sardà –fill del primer-com a aprenent¹³.

Durant la mateixa època, els obrers de l'església parroquial de la vila de Linyola també tenien problemes a l'hora de reparar els desperfectes que el pas del temps ja havia ocasionat al temple construït a finals del segle XVI per Bartomeu Ferrer. La precària situació pecuniària i l'existència d'un benefici sense patronatge, que cobrava el seminari de la Seu, els porta a demanar al bisbe d'Urgell, Francisco Antonio de la Dueña i Cisneros, que les rendes del benefici de Sant Nicolau es destinin a les obres de reparació que precisa l'església parroquial i servissin com a fons fix o dotació per a la fàbrica de l'església¹⁴. Així, l'any 1802 es contracten les obres de reparació de la parroquial de Linyola entre el procurador del duc de Sessa, l'Ajuntament i el mestre de cases de Rocafort de Vallbona, Ramon Govern, per la quantitat de vuit-centes-dues lliures. Les obres consistien en desfer i reedificar de nou la teulada, reparar el paviment, cobrir de lloses algunes capelles, rejuntar i afegir lloses en els remats dels estreps i canviar i juntar algunes pedres de les parets exteriors.

A partir de segon terç és quan irromp de forma moderada però evident la influència de l'arquitectura que Antoni Cellers havia propugnat i defensat des de Llotja, si bé aquest canvi es limita bàsicament a les façanes, mentre l'interior segueix el mateix model basilical de tres naus d'igual alçada, derivat d'obres –si busquem models pròxims geogràficament- com la capella de la Universitat de Cervera o la catedral de Lleida.

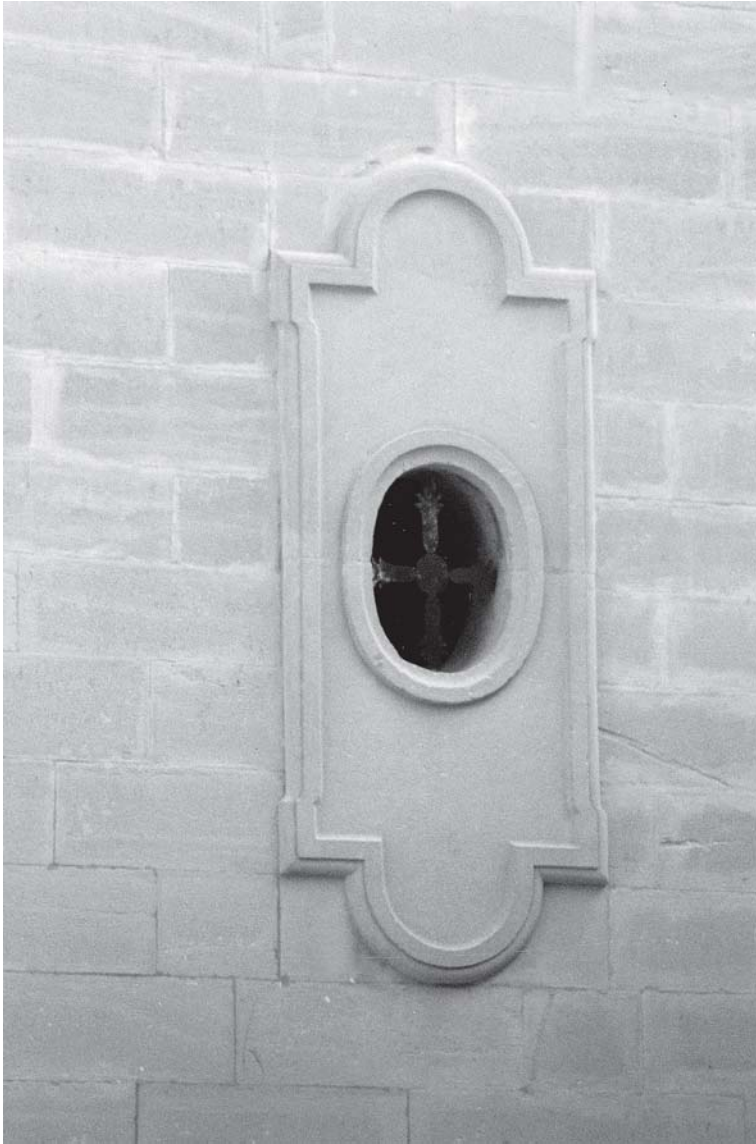
La influència de Llotja en les parroquials de nova planta

L'escola de Llotja defensava l'arquitectura clàssica com l'arquitectura per excel·lència, que segons Cellers reunia les característiques de senzillesa, monumentalitat, estalvi aparent de materials i equilibri estructural. Pel que fa a les qüestions més de caràcter estructural, es defensava també l'arquitectura gòtica¹⁵, però sempre supeditant-la a les formes proposades pel classicisme¹⁶. L'estudi que es feia de l'arquitectura clàssica, especialment dels temples, es va reflectir clarament en les seves obres, civils o religioses, que reflectien d'aquesta manera la simplicitat de formes i d'estructures pròpies d'aquesta arquitectura, així com la seva monumentalitat.

D'entre les obres de caràcter religiós realitzades per Cellers, cal destacar sobretot el disseny de façana per a l'església dels Escolapis de Sabadell (1831), absolutament neoclàssica tant pel que fa a la seva estructuració com pels elements decoratius utilitzats. Es tracta

Església parroquial de Rocafort.

Detall del cos central de la façana.

Detall de la façana de l'església de Rocafort.
Un dels òculs laterals.

d'una façana que s'inspira en la sobrietat i el monumentalisme de l'arquitectura renaixentista italiana, i presenta una distribució en forma d'arc de triomf dividit en dos pisos per importants cornises. En vertical té tres cossos d'una gran simetria. Els dos laterals estan flanquejats per columnes jòniques en la seva part inferior, i a dalt sobresurten uns òculs amb decoració en relleu que destaquen sobre el parament llis. El cos principal és remarcats per un arc de mig punt a la part superior i una porta adintel·lada amb una simple decoració de motlures.

Pensem que la influència d'aquest model que representa l'església dels Escolapis de Sabadell es veu reflectida d'alguna manera en el grup d'esglésies urgellenques que es construïen pels volts de mitjan segle XIX, en la divisió de la façana en cossos verticals i la utilització de l'arc serlià, que facilita la presència d'una obertura semicircular que substitueix l'arcaica rosassa. Aquest fet no és gens estrany, malgrat que estem parlant d'un nucli molt perifèric, si tenim en compte que l'església de

Vallbona de les Monges fou projectada per Josep Valls i Galí, o que l'església de Bellvís fou construïda pel mestre d'obres i fuster d'Anglesola afincat a Barcelona, Antoni Monné, sota la direcció de Josep Oriol Mestres¹⁷. D'altra banda, tampoc podem subestimar la influència que devia tenir una obra com la catedral de Lleida, construïda durant tot l'últim terç del segle XVIII, sota la direcció i segons projecte d'enginyers militars¹⁸. L'obra s'insereix dins l'estil acadèmic, amb una façana de perfil clàssicista flanquejada per dues torres, que recorda solucions centreeuropees, amb atri obert semblant a Sant Agustí Nou de Barcelona, i planta clarament deutora del gòtic català, amb tres naus iguals amb deambulatori i capelles laterals. D'altra banda, també l'interior d'aquestes esglésies beu de la mateixa influència, si bé ténen la planta un xic més escurçada, de manera que s'apropen a un model d'església pseudocentralitzada.

1. Església parroquial de Vallbona de les Monges

La façana de l'església parroquial de Vallbona de les Monges s'estructura dos cossos horitzontals i tres de verticals, rematats al centre per un frontó triangular. Al pis inferior, el cos central està definit per dues pilastres per banda, que flanquegen una porta de llinda plana amb dues cartel·les. Aquest cos inferior es completa als laterals amb dues motlures quadrangulars per banda que simulen falses finestres o portes. Per contra, el cercle com a decoració predomina al cos superior, entrat per una rosassa emmarcada per un timpà semicircular, mentre als cossos laterals es dibuixen dos cercles com si es tractés de dos òculs tapiats. Una motlura precedent al frontó recorre tot el remat superior de la façana. El campanar també s'aixeca sobre el cos lateral esquerre i només presenta el cos de les campanes rematat per una balustrada. La façana és de carreus ben escairats, mentre el campanar presenta un aparell més petit i irregular, reservant la pedra més ben escairada per les cantoneres.

Sabem que l'església parroquial de Vallbona fou projectada pel mestre d'obres de Barcelona Josep Valls i Galí, qui en devia dirigir les obres¹⁹. El dia quinze de desembre de l'any 1745 s'havia signat un contracte d'arrendament per a la construcció de la nova església. Segons aquest contracte l'arrendatari, que en aquest cas fou el propietari i advocat de Tàrraga Marià de Feijoo, era l'encarregat de rebre la dotzena part del fruit de les collites de gra, llegums, vi i oli que el poble s'havia imposat des de l'any anterior per tal de contribuir al finançament de la construcció del temple. Aquest arrendament es contractà per un perí-

ode de vint anys i l'arrendatari, Marià de Feijoo, pagaria la quantitat d'onze-mil tres-centes lliures catalanes, pagadores amb moneda d'or i plata. Així mateix, quedaria a disposició de l'arrendatari tota l'obra realitzada fins aquell dia – fonamentació- i els materials com l'obra cuita, la pedra, la calç, la grava, els taulons, les anenes, les bigues i demés. També quedaven a disposició de l'empresari cent quartans d'oli en una pica i dues-centes una lliures i quinze sous bestretes per fer més calç, fustes i grava. L'arrendatari estava obligat a pagar set-mil lliures als empresaris de l'obra a proporció del que anirien treballant i conforme a allò estipulat en la contracta, -que no hem localitzat-. Per la seva banda, els comissionats rebrien quatre-mil sis-centes lliures per pagar-li casa al ferrer, fer la pedra picada del frontis i el campanar i “arreglar lo relatiu a campanas y imatges per los altars, sacraris y cancel”, com també indemnitzar als veïns pel territori que s'hagi ocupat per les obres. L'arrendatari haurà de portar el material necessari a peu d'obra, advertint que l'obra cuita havia de ser conforme els motlles que li entregarien els empresaris “quals deuràn reclamar qualsevol defecte substancial no sols de aquella sinó dels demés, rehusant y deixant de rebre tot lo que no serà bo y rebedor”. L'arena i la fusta podien ser del propi terreny, així com la pedra, ja que s'estipula que l'arrendatari havia d'aprofitar la de la partida anomenada el Molinot i “tota la millor de Santa Maria exceptuant la del antich presbiteri, qual deurà dexarse intacto per conservar la antiguitat, añadint novas parets de pedra comuna y argamassa, que unidas a tal presbiteri, y colocar las portas ab la mateixa actual portada en lo lloch ques judicará oportuno quede feta y cubierta una nova y decent capella”. Cal assenyalar, però, que l'església de Santa Maria a la qual es fa referència no és l'actual església monàstica, sinó l'antiga i desapareguda església de Santa Maria “la Vella”, que té els seus orígens al segle XII i que fou instituïda en parròquia l'any 1573²⁰. D'igual manera, el frontis i el campanar també s'havien de construir de la millor pedra existent “en la plasa, en lo hort del Jové y la de cerca aquell” i en cas que en faltés s'hauria de recórrer novament a la del Molinot o a la de Santa Maria, havent de portar-la a peu d'obra tan bon punt els empresaris o els que tinguin el preu fet de la pedra picada li demanin. També s'establia que l'arrendatari podia llogar treballadors per tal de portar materials a l'obra els dies de festa pels matins, segons la llicència obtinguda de l'arquebisbe de Tarragona. Durant tot el temps que duraria l'obra estaria a disposició el forn per fer obra cuita, així com l'era i el terreny immediat en cas necessari. L'arrendatari es comprometia segons el contracte a tenir l'església acabada el mes de setembre de l'any 1750 – el campanar podia acabar-lo quatre anys més

Església parroquial de La Figuerosa.
Façana i campanar.

tard-, almenys amb la decència suficient per poder beneir-se i celebra-hi els oficis –això comportava que durant el mes d'agost del mateix any s'havia de procurar divuit bancs “ab los respaldos corresponents”. Finalment val a dir, pel que fa al cobrament dels impostos, que es contemplava el fet que “en cas d'esdevenir alguna guerra per qual motiu fos difícil colectar lo dret”, aquell any es deixarien de cobrar.

2. Església parroquial de Rocafort de Vallbona

La façana de l'església de Rocafort de Vallbona presenta dos cossos horitzontals dividits per una cornisa i rematats per un frontó triangular que només abarca l'amplada de la nau central i a partir del qual es defineixen tres cossos verticals mitjançant pilastres toscanes sobre podis. La porta d'entrada està coronada per un timpà semicircular. L'eix de la portada i el vèrtex del frontó es completa amb l'obertura en el segon cos d'un òcul a manera de rosassa que presenta una forma quadrilobulada. A la part

inferior dels cossos laterals s'obren dos òculs e líptics emmarcats per una motllura. Tota la façana està treballada amb carreus ben escairats, que contrasten amb la mamposteria dels murs laterals. L'element arcaïtzant ve donat pel campanar vuitavat –deutor dels imponents campanars veïns de Maldà i Sant Martí–, que sobressurt per damunt d'un dels cossos laterals: El cos principal del campanar està dividit en dos per una motllura, que separa el pis del rellotge del pis de les campanes; segueix una balustrada que dóna pas al llanternó, també amb quatre obertures i rematat amb cúpula.

El contracte per construir aquesta obra es signà davant el notari de Bellpuig Josep Gili l'any 1848²¹, entre els i els mestres de cases de Bellpuig Josep i Bonaventura Palau. La taba explícita que les obres –no es tractava de construir una església de nova planta sinó de reformar, val a dir que gairebé en la seva totalitat, l'església vella– s'havien de fer “conforme y al modo que ha presentat en la planta a excepció de alguna cosa que anirà notada”. Aquesta clàusula no ens explícita que els Palau siguin els autors de la traça, sí en canvi es posa de manifest la importància del criteri dels administradors, que podien modificar o suggerir canvis en la traça.

Segons el mateix contracte, l'empresari quedava a càrrec de l'obra des de l'obertura dels fonaments fins al trasllat de cadàvers cap al cementiri nou –s'entén la part de cementiri vell que quedés afectada per la nova construcció. La reconstrucció no afectava la totalitat de l'església, sinó que en primer lloc s'havia de fer un creuer i un cimbori nous. Al creuer s'havia de fer quatre arcs que havien de sostenir el cimbori, que havien de tenir quaranta tres pams i mig des del paviment fins al punt cèntric de l'arc. Els arcs i pilastres havien de ser de pedra desbastada, excepte en les parts que s'havien de veure, que s'havien de polir. S'especifica que la cornisa ha de ser a l'alçada i forma de l'església vella i damunt la cornisa hi ha d'haver un “banquillo” de dos pams i mig abans de començar els arcs, damunt dels quals s'ha d'assentar el cimbori –que havia de tenir, des dels arcs fins al començament de la volta, catorze pams i mig, i des del començament de la volta fins al punt cèntric del mateix arc, dotze pams i mig. A un costat del presbiteri hi ha d'haver una sagristia i a l'altre hi ha de fer una capella dedicada al Santíssim Sagrament, amb les portes iguals a les de la sagristia. A l'exterior ha de fer les cantonades de pedra picada i la resta ha de deixar-ho escardejat i a pedra vista. Ademés de les finestres de la sagristia n'hi ha d'haver una a cada extrem del creuer, amb forma de con. Al cimbori hi havia de fer quatre finestres, una a cada costat, de nou pams d'alçada i cinc d'amplada, i que ha de

tenir cent-dotze pams d'alçada, des del paviment fins al penell.

També s'especifica que el campanar ha d'estar col·locat a la dreta de l'església i havia de ser vuitavat, però des del paviment fins a començar el vuitavat, les cantonades havien de ser motllurades. Es podia aprofitar la terra de l'enrunament i tot allò que de les runes de l'església vella es pogués aprofitar. Finalment, el contracte ja contemplava la realització de tres altars, un a cada part del creuer i l'altre a la capella del Santíssim Sagrament “proporsionats a la altura y tot de obra cuita ab la mesa, columnas, cornisa, gerros y demás molluras que marca la planta”. Aquesta obra l'havia de fer en dos anys, a excepció del campanar, que es faria després. La població tindria la llibertat de fer visurar l'obra per un arquitecte que fos del seu gust, havent el mestre de reparar a compte seu tot allò que segons el judici de l'expert no fos correcte.

Per tal de contribuir al finançament de l'obra, els veïns de Rocafort s'obligaven a pagar una dotzena part de les collites de blat, vi, oli, llegums –excepte els fesols– i canem durant sis anys. El blat i els llegums s'havien de pagar a l'era mateix, havent de buscar un lloc per aplegar-ho. L'oli s'havia de pagar al molí i també s'havia de cercar una pica per posar tot el que es recaptaria. El dotsè s'havia de pagar de tota la terra que treballessin els veïns des de casa o podent tornar a dormir a casa, tant del terme com fora d'aquest. No havien de pagar el dotsè els mitgers que portessin terra, els amos de la qual no fossin del poble. Finalment, era obligació del poble adquirir el terreny per engrandir l'església i pagar “lo gasto que pot haber per fer las escrituras, comprar lo paper, notari y demás”. S'estableix que ningú pugui impedir que cap carro o mula passin per algun camp per portar materials per la iglesia, amb el supòsit que hi anirien quatre homes manats pel Batlle, per tal d'estalviar el major perjudici.

3. Església parroquial de La Figuerosa

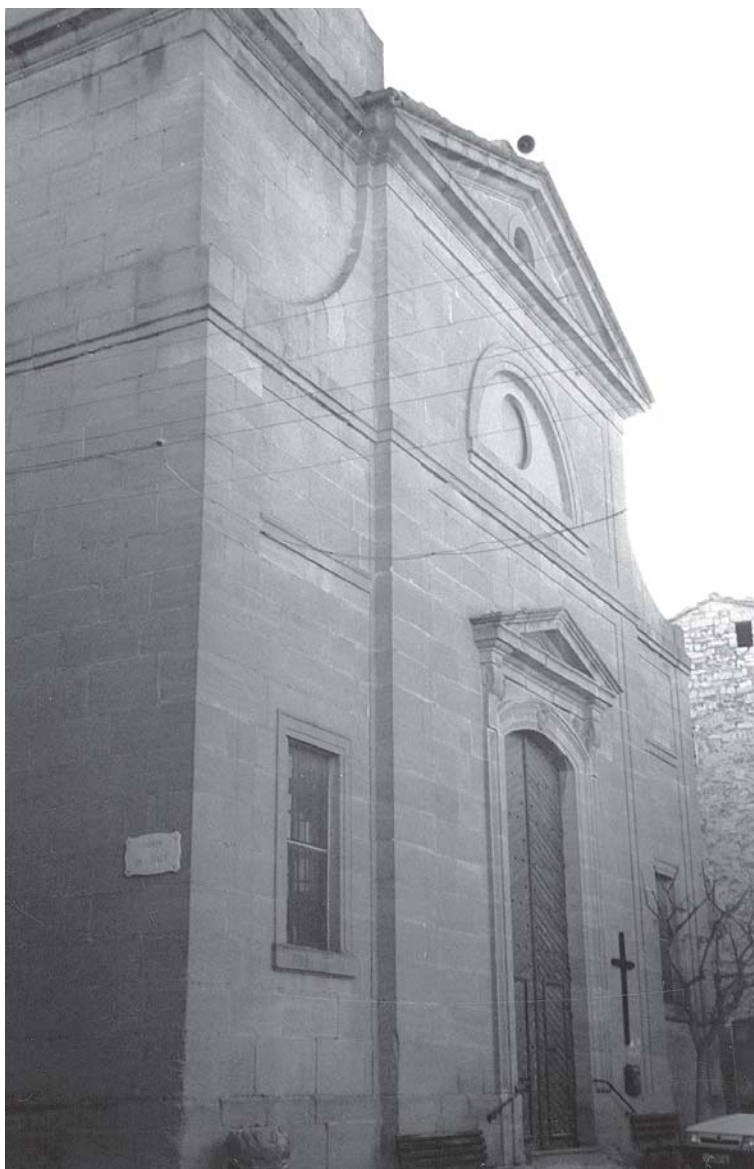
Desconeixem les circumstàncies constructives de l'església parroquial de l'Assumpció del poble de La Figuerosa. Només la data de 1865 ens apropa a la seva cronologia, que coincideix amb l'obertura dels ravals i la desaparició de la muralla. La construcció de la nova església, doncs, devia formar part d'aquesta reestructuració urbanística, conseqüència de l'augment demogràfic, que devia fer del tot insuficient l'antiga església de Santa Maria, romànica i avui trista ruïna vora l'antic fossar.

L'actual temple parroquial de la Figuerosa s'estructura en dos cossos horitzontals i tres de

verticals, però accentuant la verticalitat mitjançant la disminució en alçada dels cossos laterals, utilitzant els alerons per tal de graduar aquest canvi. A més, aquesta sensació de verticalitat i preponderància del cos central es veu accentuada pel fet que aquest s'avança una mica respecte als laterals. La portada és d'arc rebaixat però està rematada per un frontó triangular suspès de dues cartes l-les. Dues finestres rectangulars s'obren als cossos laterals, mentre el cos superior està central per un òcul emmarcat per un timpà semicircular. Finalment, un petit òcul de ventilació s'obre emmig del frontó triangular que culmina la façana. Aquest tipus de façana el trobem gairebé idèntic a l'església parroquial de Sant Josep del poble de La Foradada, a la Noguera. El que sí representa una novetat respecte les esglésies anteriors és el campanar, que si bé adopta la mateixa tipologia de torre, substitueix l'estructura vuitavada per una quadrangular però amb els angles arrodonits i flanquejats per pilastres, com si es tractés d'una cara. D'aquesta manera, aquest campanar presenta una solució intermitja entre el campanar quadrat i el vuitavat. Una cornisa motllurada i una balustrada actuen com a coronament. Aquest tipus de campanar el trobem també a Bellvís, sense balustrada. En canvi, a l'anteriorment esmentada església de Foradada el campanar no s'arriba a construir i l'església es queda amb l'espaldany provisional de dos ulls.

4. Altres obres

Ja hem esmentat algunes obres de les comarques immediates a l'Urgell, com és el cas de la parroquial de Bellvís. La façana d'aquest ambiciós temple adopta una altra variant del model definit per Cellers, dividida en tres cossos verticals mitjançant pilastres toscanes d'ordre gegant, rematades per una ampla cornisa que culmina la forma aterassada de la façana, només trencada per un element que sobresurt a la part central, culminant l'eix de la portada i la rosassa. La portada està inscrita en un arc de triomf i flanquejada per dues columnes bes-sones sobre podi. L'interior s'organitza en tres naus separades per pilars de secció cruciforme amb un doble capitell, que als murs laterals es converteix en una doble cornisa. Al costat dret de la façana s'alça el campanar, de planta quadrada amb els angles arrodonits, sembla ser que inacabat, degut a la tràgica circumstància de la mort d'un operari, que els va fer desistir d'aixecar-lo més amunt²². Un altre campanar vuitcentista, imponent per les seves dimensions i la seva alçada, és el de l'església parroquial de Torregrossa, de planta quadrada amb els angles en xamfrà, gairebé formant quatre cares menors, remarcades per senzilles pilastres sense decoració.

Església parroquial de La Figuerosa.
Detall de la façana

Encara més relacionada, per la seva proximitat, amb el conjunt d'esglésies que hem tractat és l'església parroquial de Belltall, avui municipi de Passanant (Conca de Barberà), el campanar de la qual s'apropa a la tipologia del de la Figuerosa, però l'estructura de la façana és similar a les de Rocafort de Vallbona i Vallbona de les Monges.

Apunt final: la restauració de la parroquial de Tàrraga l'any 1846

De la mateixa manera que hem vist a Sarral o a Linyola a començaments de segle, els problemes relacionats amb la vellúria i fins i tot els accidents més desgraciats, com els incendis, continuen afectant, a mitjan segle XIX, la integritat d'alguns temples parroquials, que s'han de veure forçosament sotmesos a obres de restauració. Aquestes obres, sobretot quan són fruit d'una urgència provocada per diverses vicissituds –incendis, ruïna imminent- i no

d'una voluntat de reforma i redisseny de l'edifici, acostumen a ser bastant respectuoses amb l'obra precedent, de manera que al contracte s'acostuma a manifestar la voluntat que l'obra quedi "com era abans"²³. Repassem, doncs, a tall de cloenda, les obres que es duen a terme a la parroquial targarina després de l'incendi que patí durant la nit del vint-i-sis de maig de l'any 1845, a conseqüència del qual el grandios temple, dissenyat prop de dos-cents anys abans per Fra Josep de la Concepció, i més o menys acabat –no sense entrebancs- a mitjans del segle XVIII, s'enfrontava a unes obres de reparació urgent.

No sabem quan van començar les obres després del devastador incendi. El primer document que hem localitzat és una època de rebuda signada el dia vint-i-sis de juny de l'any 1846 pel mestre d'obres i fuster d'Anglesola Antoni Monner –domiciliat a Barcelona, juntament amb els mestres de cases de Tàrraga Francesc Astó i Antoni Minguell. Aquests últims havien estat contractats per tal de recompondre la teulada i formar una bastida per al reconeixement de la volta de l'altar major –la qual cosa va costar la quantitat de cent-dotze lliures, disset sous i vuit diners-, mentre les obres realitzades fins al moment per Antoni Monné –artífex, com hem vist anteriorment, de la parroquial de Bellvis-, en canvi en les següents: "En la cúpula o cimborio de la iglesia, por lo que se desperdió del fuego, ha debido recomponerse con un grueso o forro de ladrillos al exterior toda la bóveda de la media naranja, qual tiene de círculo ciento noventa y seis palmas, y luego renovarse su texado enteramente, para lo que se necesitan ocho vigas de madera de treinta y ocho palmas, y ciento noventa y seis latas de doce a veinte palmas, tres-mil doscientos ladrillos mahones, cosa de tres-mil tejas, y unas ciento y cinquenta quarteras de hieso y argamasa, con algunos clavos de hierro, lo qual con los jornales de albañiles, carpinteros y peones se conceptúa de gasto seis-mil doscientas libras ..."²⁴. El dia dos del mes de juliol del mateix any, Antoni Monner signa una segona època d'obres, segons la qual s'havia hagut de "recomponer, reforzar y arreglar los quatro arcos grandes sostenedores de la cúpula y crucero interior de dicha iglesia, que tienen ochenta palmas de medio círculo cada uno por quatro palmas y medio de ancho, en los cuales ha sido necesario aferrarlos todos con un grueso de ladrillos espesos y material doble unas tres pulgadas, y dexarlos pintados de semiestuco de color de material jaspeado arregladamente, e igualmente los trechos e ángulos de la bóveda de entre dichos arcos, qual trabajo, materiales y obra, incluso la formación de andamios altos que se han necesitado, fueron entre el otorgante y dichos

*señores comisionados conciertos en todo al precio o gasto de ochocientas libras catalanas; Luego del capítulo quarto: Recomponer otros dos arcos rinconeros y los dos lados de bóveda y paredes de mano derecha e izquierda, laterales de dicho crucero hasta la cornisa de allí y revocarlos y blanquear todo el trecho con hieso y buen material arreglado a lo demás, cual concertamos en precio de doscientas libras. Y efectuadas dichas partes como más urgentes desde el mes de abril hasta ahora a reglas del arte cabalmente para satisfacción de dichos señores comisionados y público...*²⁵".

La següent època la signa el dia trenta de setembre per les obres següents: "En la parte interna de la cúpula o cimborio mayor que tiene cincuenta y quatro palmas de diámetro y unos sesenta de alto, deben retornarse sus cornisas o círculos, la de arriba, y tambien la de abajo o inferior, componiéndolas con bordones de hieso bien arreglados, reseguir y componer igualmente las miajas quemadas o rompidas de las dieciseis pilastras y las ventanas de allí, reformando sus volutas y cartelas y todo el interior de la bóveda y paredes de la misma dicha grande cúpula con una revolsura de hieso blanco y jaspeadas dichas cornisas del modo decente, dexandolo todo bien asegurado, firme y correspondiente según reglas del arte: cuya parte de obras o recomposición de dicha cúpula fue entre el otorgante y los indicados señores comisionados ajustada en todo al precio o gasto de de setecientas libras catalanas. Seguidamente el capítulo quinto: En el presbiterio de dicha iglesia ha de rascarse y tapar grietas, fortificar y volver a revestirse de hieso toda la bóveda de dicho presbiterio, y así mismo sus paredes de arriba abajo; arreglar también las dos puertas laterales que van a la sacristia y al campanario, entornar la cornisa y pilastras de los dos ángulos salientes y la demás cornisa interior, dando a dichas cornisas y pilastras y puertas un color de piedra semiestuco, y a las paredes laterales y de detrás otro color también de semiestuco (...) con buen material y bien dejado; cuya parte de obras de recomposición del presbiterio y demás dicho fue entre el otorgante y señores comisionados ajustada en todo al precio de trescientas libras catalanas. A más ha debido añadirse a las obras de dicho presbiterio la abertura circular o diezagonal de once a doce palmas de diámetro con su bastimento de madera hecha en la pared trasera, para dar luz al coro que debe construirse en aquel y detrás del altar mayor, la que se ajustó entre el otorgante y los señores comisionados en cantidad de veinte y quatro libras catalanas. Y executadas dichas partes de obras en estos tres últimos meses hasta ahora a reglas del arte, cabalmente y a satisfacción de los mismos señores comisionados y público..."²⁶". Finalment, l'última de les èpoques que documen-

tem és del trenta-u de desembre de l'any 1847, on es relacionen les últimes obres executades: *"Tomó a su cargo el recomponer y blanquear toda la nave grande, o trecho interior de dicha iglesia Mayor esto es, desde el crucero y cimborio o cúpula (que ya está uno y otro hecho y respectivamente recompuesto) a saber, toda la bóveda grande desde allí hasta el principio, o entrada de la misma iglesia, y sus cornisas, balcones o tribunas, la pared de detrás y laterales de alto a bajo, las seis pilastras grandes interiores y las dos rinconeras de detrás, los arcos y todo el interior de las capillas laterales y también el aposento de la sacristia; rehaciendo en las paredes y demás las mijas rompidas, pintando de un color decente dichas pilastras, arcos, y balcones y escrustando la bóveda y paredes y recomponiéndolas o revocándolas con argamasa y hieso, dejándolas bien blanqueadas, y todo dicho ámbito arreglado correspondientemente; cuya parte de obras en todos los pormenores, que quedan especificados y su recomposición fue entre el otorgante y señores comisionados referidos ajustada en todo a seiscientas libras catalanas, equivalentes a seis mil quatrocientos reales de vellón. Más, recomponer los dos costados laterales del crucero grande de dicha iglesia, las cornisas y las pilastras y arcos rinconeros de piedra, y todas sus paredes desde dichas cornisas hasta el suelo, escrustando y revocando de blanco dichas paredes, y recomponiendo en las referidas cornisas, relieves y capiteles de las pilastras, todo rompido del fuego, y dexando estas pintadas de color, o sombreadas arregladamente: Cuyo otro ajuste de obras en todo quanto queda especificado, y su recomposición fue entre el propio otorgante y los nombrados señores comisionados ajustada en tdo a la cantidad de trencientas veinte y seis libras catalanas, equivalentes a tres mil quatrocientas setenta y siete reales once maravedíes de vellón: Y quedando ejecutadas dichas partes de obras hasta poco hace, confiesa el otorgante Monné haber recibido en varios plazos el competente y convenido precio de nuevecientas veinte y seis libras catalanas, que suman juntas las dos partidas arriba expressadas, equivalentes a nueve mil ochocientos setenta y siete reales once maravedíes".*

APÈNDIX DOCUMENTAL²⁷

1745, desembre, 15.

Arrendament per a construir la nova església de Vallbona de les Monges.

AHCC: FN Bellpuig. Gili (1845).

En lo poble de Vallbona de as Monjas provincia de Lleida als quinze desembre del any del naixement del señor de mil vuitcents coranta y sinch; convocats a junta general los vehins

Església parroquial de Bellvís.
Façana d'ingrés

caps de casas del mateix poble en la casa del Comú per a tractar o resoldrer de arrendar lo dotsé dels fruits de sas terras que se imposaren segons escriptura rebuda en poder de mi lo infraescrit notari als vuit de juliol del any pròxim passat mil vuitcents coranta quatre a fi de poder edificar la iglesia parroquial ab assistència del cos municipal compost de D. Joseph Torramada alcalde, (...) y estant així congregats considerant la molta necessitat que tenen de construir una iglesia, per quant non existeix ninguna en lo poble sinó la del monastir después de haver reflexionat y discutit y estipulat sobre la matèria al D. Mariano de Fejoo advocat y propietari vehí de la vila de Tàrrega en dita provincia de Lleida present, han convingut finalment tots en arrendarli ocm li arrendan a dit Sr. Fejoo lo dret de percibir de ells lo dotsé de tots els fruits; esto es els grans, llegums, vi y oli que culliran en las terras del terme de Vallbona conforme queda estipulat en la dalt calendada escriptura. Lo qual arrendament fan per lo temps de vint anys contadors desde lo dia de vuy fins en la cullita del vi in-

clusive del any mil vuitcents seixanta cinch per lo preu de onse mil trescentas lliuras catalanas pagadoras ab bona moneda de or y de plata conforme en altre dels c pactes se dirá, los quals per ell mateixos redactats y entesos són al peu de la lletra com segueix. Primerament servirà per la iglesia a disposició del arrendatari tot lo previngut fins al dia aixís pertaïent al paviment de aquella com relatiu a obra cuïta, pedra, cals, grava, taulons, antenas, bigas y demás articles en lo modo que existeixen y en los llochcs ahont se encontraran; com també los cent cortans de oli poch més o menos establerts en una pica y las doscentas y una lliuras quinse sous bestretas per més cals, fustas y grava. Item serà obligació del arrendatari satisfer set-mil lliuras als señors impressaris a proporció del que aniran treballant y consforme lo estipulat en la contracta acordada y firmada entre ells y los comissionats del poble. Així mateix deurà entregar als predits comissionats quatre mil trescentas lliuras per satisfer la casa al farré, lo fer de pedra picada lo frontis y campanar, arreglar lo relatiu a campanas y imatges per los altars, sacraris y cancell, com també per indemnizar als vehins lo territori que se haje ocupat y en avant se ocupe per engrandir lo paviment de la iglesia; qual partida de quatre mil y trescentas lliuras deurà entregarlas a los plasos, a saber luego de otorgada esta escriptura siscentas lliuras per pagar aquella casa; después de acordat lo fer de pedra picada lo frontis y campanar la quantitat que per tal fi serà de menester y lo restant deurà satisferho ab dos plasos iguals, a saber un deu mesos antes de benehir-se la iglesia per arreglar lo més precís relatiu a campanas, imatges, y lo altre antes de conclourerse los dos anys después de benehida per acabar-se de satisfer las preditas cosas. Item estarà igulament obligat lo arrendatari a cumplir tots los càrrechs a que en virtut de la contracta sobreexpressada quedaven a compte del poble, com són provehir, pagar y portar al peu de la obra tots los articles necessaris, advertint que la obra cuïta deurà ser conforme los motllos que li entregaran los señors impressaris quals deuràn reclamar qualsevol defecte substancial no sols de aquella sinó dels demás, rehusant y deixant de rebre tot lo que no serà bo y rebedor, però la arena tal com serà bastarà la del terreno y la fusta no serà del riu sinó del terreno, però bona y rebedora. En quant a la pedra deurà lo arrendatari aprofitar la del Molinot y satisfer qualsevol perjudici que per causa della se ocasione; igualment deurà lo arrendatari aprofitar tota la millor de Santa Maria exceptuant la del antich presbiteri, qual deurà dexarse intacto per conservar la antiguitat, añadint novas parets de pedra comuna y argamassa, que unidas a tal presbiteri, y colocar las portas ab la mateixa actual porta-

lada en lo lloch ques judicarà oportuno quede feta y cubierta una nova y decent capella; en quant a la llargada, amplada y alsada y demás deurà ferse conforme acordaran y li diran los comissionats junt ab los impressaris, procurant la possible economia de modo que no sia de gran perjudici al arrendatari, y que per altra part puga tornar-se y permanceixer per allí la antigua imatge ab la decència corresponent. Respecte que lo frontis y campanar deuen ferse de la millor pedra existent actualment en la plasa, en lo hort del Jové y la de cerca aquell, respecte que la que faltarà tal vegada haurà de ser del Molinot y de Santa Maria deurà portarla lo arrendatari immediatament que los impressaris o los que tindran lo preu fet de picarla li demanen. Finalment tant lo sobreexpressat com tot lo demás promés als señors impressaris deurà cumplir-ho lo arrendatari ab la major exactitud y a gust enterament de aquells, de modo que may los falte la més mínima cosa, y si bé és veritat que verificat lo arrendament res deuran demanar al poble ni comissionats, sinó tan solament al arrendatari, ab tot si est falta, deuran donar-ne part als comissionats y estos remedian lo que serà menester a fi que se cumpla tot lo promés fins a veurer acabada la obra ab la perfecció desitjada. Item ningú podrà impedir al arrendatari lo pas dels carros y bagatges en los temps que nos done perjudici, y en los casos de ocasionar-se algun dany, dos experts nombradors un per lo Ajuntament y altre per lo Arrendatari judicaran lo perjudici que se ocasionarà, y sens rèplica se pagarà lo que judicaran. Podrà lo arrendatari treballar ab los llogats y dependents en portar y arreglar materials en los matins dels dias de festa, conforme la llicència que per dit fi consta donada ab escrits per lo Illm. señor Arcabisbe al poble, però si posteriorment dit Illm. Señor declara ser diferent la cosa, o no correspondrer tal gracia a un arrendatari particular com a tot un poble, se estarà a tal declaració. Item lo forn de la obra cuïta tot lo temps que treballarà en la iglesia estarà a la disposició libre del arrendatari com també la hera, y no sent esta bastant capàs, podrà ocupar lo terreno immediat que voldrà, pagant lo perjudici en los termes que acordaran ab lo interessat; y e lo cas de no poder convenirse tant lo interessat com lo arrendatari estaràn a lo que judicaran dos experts. Item se comensarà la obra de la iglesia immediatament que vingan los Señors impressaris se treballarà ab la possible activitat, y lo arrendatari complirà ab la major exactitud tot quant a ell expecte, de modo que la iglesia en lo setembre del any mil vuitcents sinquanta estiga ab decència y en termes que sens lo menor dupte puga benehirse y celebrarsi los divinos oficios; a qual fi en lo mes de agost de dit any lo arrendatari deurà tenir apromtats divuit banchs decentes ab los

respaldos correspondientes, de la largada proporcionada a los llochs de la iglesia ahont deuran co llocarse; y per tot lo any mil vuitcents sinquanta quatre aixís lo campanar com tot lo demás de la iglesia deurà estar acabat conforme los tractes acordats. Item a costas del arrendatari atorga lo poble esta escritura de arrendament del dotzè per lo termini de vint anys pagador fielment en rahó de las obligaciones sobreexpressadas, corroborant la mencionada escritura del vuit de juliol del any pròxim passat, imposant-se la obligació de satisfacerlo sens la menor interrupció en tots los anys sobredits, quedant al càrrech de la justicia del poble remediar qualsevol frau, de modo que si per culpa de la justícia tindrà lo arrendatari algun perjudici deurà aquella pagar-lo, empero lo arrendatari deurà sempre assegurar-se de la rahó, a qual fi podrà entrar sempre que se li acomodarà al molí del oli y practicar tot quant li apareixerà convenient per evitar tota infidelitat en las heras e demás llochs ahont tinga algun fonament de suspita. En quant al dret dels fesols cada any en lo temps que voldrà lo arrendatari se farà la judicació per dos experts nombradors un per lo Ajuntament y altre per lo arrendatari, y se pagarà sens rèplicas lo que ells judicaran, y en cas de esdevenir alguna guerra per qual motiu fos difícil colectar lo dret, se omitirà la cobransas en aquell any y se cobrarà en lo següent. Finalmente lo poble quedarà desobligat de tota molèstia y càrrech de engorrosos treballs, y ab lo únich pago del dotzè quedaran satisfets los impresaris y cabilísimament complertas las demás obligaciones del poble, a qual favor y a sos descendents quedarà la magnífica prenda de la entesa iglesia parroquial: Y aixís prometen tots los dalt individuats compresos los señores del cos municipal estar de evicció al menciona Sr. Feijoo ab esmena de tots danys y gastos per lo que obligan respectivamente tots sos bens y drets, mobles e inmuebles, presents y veniders. Y dit arrendatari Sr. Feijoo acepta lo present arrendament y promet pagar son preu y cumplir los pactes ab esmena de danys y pago de todas costas baix obligació de tots sos bens y drets, mobles e inmuebles haguts y per haver (...).”

AHCC: FN Bellpuig. Josep Gili (1848).

Sepase que entre el Ayuntamiento Constitucional del pueblo de Rocafort Provincia de Lerida partido de Cervera compuesto de Dn. José Carnisé Alcalde, D. Jayme Serra, D. Pablo Carnicer Regidores y D. Juan Foix y Contijoch síndico en nombre de los propietarios de dicho pueblo y por comisión y facultad que los mismos les han dado en junta general según consta de acta el día de hoy que obra en poder del secretario de dicho cuerpo de (...) y Ramon Palau joven albañil con consentimiento que su

Església parroquial de Belltall.

padre Buenaventura Palau se dio ampliamente con escritura por ante mi el infraescrito en día de ayer vecinos de la villa de Bellpuig de dicha provincia y partido de parte otra para recomponer y engrandecer la iglesia parroquial del referido pueblo de Rocafort, se han convenido los pactos que redactados por ellos mismos en idioma del territorio son como se siguen = Obligacions al mestre de la obra de la iglesia del poble de Rocafort: Primo se obliga a fer la part de la iglesia conforme y al modo que ha presentat en la planta a excepció de alguna cosa que anirà notada. Item tota la obra anirà a son càrrech tant en obrir las sanjas o fonaments com en trasladar la terra al cementiri a lo menos la moguda y ques conegui que hajian enterrat algun cadaver, qual terra tindrà obligació de trasladarla al cementiri nou y no tindrà la obligació de desenrunar lo cementiri sino la part que correspon al engrandiment de la iglesia. Item també anirà a son càrrech tot lo que hajian de fer los fusters y ferrers. Item ha de fer un crusero conforme està marcat en la planta la qual ha de tenir de pilastra a pilastra tant com la nau de la iglesia vella y de llum

setanta sinch palms y mitg. Item en lo crusero se han de formar quatre archs que seran los que han de sostenir lo cimbori, los que han de tenir coranta tres palms y mitg desde lo pavimento fins al punt cèntric de dits archs. Item los dits archs y pilastras han de ser de pedra des-embastada menos en las parts que se han de viure que ha de ser pulimentada. Item la cornisa ha de ser de la altura y forma de la iglesia vella. Item sobre la cornisa ha de haber un banquillo de dos palms y mitg antes de comensar los archs. Item sobre els citats archs se ha de assentar lo cimbori lo qual ha de tenir desde los archs foins al comensar la volta catorse aplms y mitg, y desde lo comensament de la volta fins al punt cèntrich del mateix arch dotze palms y mitg. Item lo presbiteri ha de tenir desde la barandilla fins a la paret que ha de servir lo altar major vint y sinch palms y la amplària vint y sis com la nau. Item ha de haber al pujant del presbiteri tres gradas de pedra picada ab bordó las quals han de tenir un palm de altura y altrás tres al pujant al altar també picadas y ab bordó ab la amplària corresponent de tres quarts. Item ha de haber una sagristia a la part del hort la qual ha de tenir des de la porta que va al presbiteri fins a la paret del frente vint y dos palms y mitg y desde la prota que va al crusero fins a la altra paret de frente vint y un palms y mitg. Item en dita sagristia ha de haber dos portaladas de pedra picada una que va la presbiteri y altra al crusero, las quals han de tenir, la del presbiteri cinch palms de ample y nou de alsada, y la del crusero set palms de ample y onze de alsada. Item en lo altre costat del presbiteri se ha de fer una capella de Sagrament ab las dos portaladas iguals ab las de la sagristia. Item en lo interior de la sagristia a la part de ponent se ha de fer altra per los fadrins la entrada de la qual serà per la porta que doni al crusero, y ha de tenir des del mitgdia al nord deu palms y de sol ixent a ponent ha de tenir vuit palms ab llambordas. Item en la sagristia ha de haber una finestra a cada una ab una reixa de ferro que sian de pedra picada. Item las parets que ha de sostenir lo cimbori han de tenir tres palms y tres quarts y las demás tres palms. Item todas las parets del interior han de estar terraguixadas com y també la volta la qual ha de ser tabicada. Item lo exterior las cantonadas de pedra picada y lo demás escardejat (¿) a pedra vista. Item la teulada ha de ser enllatada y altra sobre la volta que fins a la unió dels caballs ha de haber sinch palms y se han de fer (...) de un modo que estigan bé. Item además de las finestras de las sagristias ha de haber dos oberturas una a cada cap de crusero las que han de tenir la figura y forma de la del con proporcionalment. Item altra a la capella del sagrament ab la forma y proporció de las anteriors de reixa de ferro. Item en lo cimbori hi ha de haber quare finestras una a

cada costat de altura, nou palms y sinch de ample. Item en todas las ditas oberturas y com també en la del cor hi ha de haber los bastiments ab sas vidrieras ab sos filats de fil ferro per a resguart dels vidres. Item la trona se ha de co l·locar en lo primer pilar del arch del crusero de la part del nort, ab sa escala de pedra picada, passamà de ferro y portaveu. Item lo campanà ha de estar colocat a la dreta de la iglesia lo qual ha de tenir en lo pavimento vint y quatre palms en quadro y de alt fins al remate des del pavimento cent y dotze palms ab son pinell. Item la escala del campanà ha de ser en forma de caragol de quatre palms de llarch y un de medio, sobre las campanas se ha de haber una balustra de sinch palms de alsada ab una petita escala per pujar. Item lo campanar ha de ser ochavat, però des del pavimento fins a comensar lo ochavat, las cantonadas han de ser molluradas. Item se ha de fer un puesto per co l·locar rellotge de campanar al puesto que puga co l·locarse millor y mes dissimulat. Item lo devanter ha de estar adornat conforme està en la planta, se ha de fer portalada nova ab sos sòcols, columnas y demás molluras que mostran lo plano y perfil del plan. Lo demás devanté ha de ser terraguixat. La O del cor ha de ser semicircular de set palms de alt y deu de ample y ha de ser de pedra picada al exterior. Item se han de posar portas ab sos panys y claus en las sagristias, campanar y cor. Altra después del cor pera que no pujian al campanar y altra al rellotge. Item en la capella del Sagrament se ha de fer un reixat de fusta ab sa divisió al mitg per obrirlo y tancar lo ab pany y clau. Item en lo presbiteri se ha de fer altra barandilla de fusta ab son passamà y pujants de pots ab motllura als costats. Item tot lo material tant per fusta de teulada y portas com tot lo demás ha de ser del terreno però que sia bo. Item y també tindrà llibertat lo mestre de aprofitar la terra de la demolició y demás que puga aprofitarse. Item tot lo pavimento tatn de iglesia com sagristias ha de estar enrajolat de mahons quadrats. Item se obliga a tirar en terra tota la part de baix que està decantada o fins a la divisió. Item ha de fer tres altars un a cada part del crusero altre en la capella del Sagrament proporsionats a la altura y tot de obra cuita ab la mesa, columnas, cornisa, geros y demás molluras que marca la planta. Item ha de desfer y tornar a parar lo altar major ab la obligació de colocar la mesa de dit altar en lo Sagrament; també ha de tapar lo interior de la iglesia luego de demolida la cosa sòlida. Todas las ditas obras se obliga a preu fet ab dos anys a excepció del campanar que vol tres mes a no ser de algun cas extraordinari e imprevist. La població tindrà llibertat de fer visurar dita obra per algun arquitecto u altre al gust de la població en qualsevol part que estiga la obra, y en cas de haber alguna part falsa que no sia sòlida com li correspon a judici del ar-

quitectec se ha de tornar a fer a expensas del mateix mestre de la obra. = = Obligacions del poble de Rocafort per fer la part de la iglesia: Primo se obligan los vehins del poble a pagar un dotesé del blat, vi, oli, llegums y cànem en lo espai de sis anys. En aquest article no van compresos los fesols. Item lo blat y llegums se han de pagar en la hera y no podran traurer lo fins a tant que estiga pagat lo dret y també han de pagar del baleig y espigada. Item lo oli se pagara al molí ab olivas y se li donarà llibertat al encarregat del dret de moldrerlas com a un individu de la població. Item en quant al vi se pagará ab verema y per evitar frau podrà elegir la carga que li apareixerà bé. Item se ha de pagar dit dret de tota la terra conreen los vehins desde casa o podent tornar a dormir en casa tant si son del terme com fora terme. Item en dit article no van compresos los que conrean terras a mitjas que los amos no sian individus o habitants en la població. Item se obliga la població a comprar lo terreno per engrandir la iglesia y a pagar lo gasto que pot haber per fer las escripturas, comprar lo paper, notari y demés. Item no podrà la població en general ni algú en particular impedir que carro o mulas passian per algun camp o parada per portar materials per la iglesia, obligant-se lo mestre a tornar los marges, però per a que no haja raons aniran quatre homens ma-

nats per lo Batlle per señalar lo puesto ahont pogan fer menos danys, obligant-se lo poble a pagar los danys. Item per lo oli la població ha de buscar y llogar alguna pica; per lo blat ha de proporcionar lloch. Item en quant al oli si algun any per las moltas olivas algú volgués moldrer-las fora la població tindrà obligació de pagar (...). I finalment perquè lo encarregat del dret pugua cobrar bé y ab llibertat, dat lo cas que algú defraudés alguna part dels fruits pagarà el doble y lo Sr. Alcalde estarà obligat per justícia sempre que convinga. Cuyos pactos prometen respectivamente observar y cumplir con emmienda de daños y pago de todas costas bajo obligación de todos sus bienes y derechos presentes y futuros, obligando el Ayuntamiento a mas de los suyos propios lo de sus principales. Y advertidas dichas partes de lo prevenido en la Real Pragmática de Hipotecas así lo otorgan en dicho pueblo de Rocafort a los seis de febrero del año del nacimiento del Señor de mil ochocientos quarenta y ocho siendo presentes por testigos Dn. Jayme Jover Presbítero y Manuel Govern Labrador vezinos del mismo pueblo y Dn. Jayme Cabestany presbítero residente en Tárrega. Y de los otorgantes conocidos de mi el escribano firman los que saben escribir, y por los que no a su ruego lo firma otro de los testigos (...).

Notes

¹ El principal motiu de la circular, o almenys al que es dedica major atenció, és a prohibir la realització de retaules de fusta a causa de la combustibilitat del material, que havia provocat algun lamentable incendi.

² Arxiu Històric Comarcal de Balaguer: FN Agramunt. Pau Borés (1768).

³ Reproduïm part de la carta del bisbe Lasala dirigida als escultors: "*Hacemos saber a los Ses. Escultores de la presente ciudad que con carta de 3 de enero último nos significa el Excmo. Señor Conde de Floridablanca el desagrado del Rey, Nuestro Señor, de que en esta y otras diócesis no haya tenido el devido cumplimiento la Real disposición de us agosto Padre, el Rey Don Carlos tercero (que de Dios goza) de 25 de noviembre de 1777, en que se mandava que en adelante no se hiciese retablo alguno de madera, sino que se construyere de piedra o de estuco. Y renovando esta Real Orden su Magestad reynante con los más estrechos términos, y dexándonos únicamente la facultad de consentir el que se concluyan los ya empezados, si así lo juzgaremos conveniente, prevenimos a dichos Sres. Artífices que en adelante por ningún motivo admitan*

obras de este género sin especial licencia de su Magestad, y que nos digan, especifiquen y nos hagna constar los retablos que tuvieran empezados y para que iglesias; a fin de que, en inteligencia de ello podamos providenciar lo correspondiente; pero con exclusión de los retablos puramente ajustados, y no aún empezados, de suerte que estos no seran admitidos en ninguna de las iglesias de la diócesis" (ADS: Parròquia de Matamargó).

⁴ RABASF: Legajos. Arquitectura religiosa (Iglesias parroquiales).

⁵ RABASF: Legajos. Arquitectura religiosa (Iglesias parroquiales).

⁶ Raül TORRENT, (*Urtx* n° 12, 1998) formula la mateixa hipòtesi en el cas de l'arquitectura del segle XVIII a Lleida.

⁷ Aquesta primera ordre fa més incidència en els retaules, especialment la prohibició de fer-los de fusta.

⁸ BARRAL, X: *Arquitectura religiosa moderna i contemporània* (Art de Catalunya, vol.5). Barcelona: L'Isard, 1999, pàg. 169.

⁹ PIQUER i JOVER, J: *Vallbona. Guia espiritual i artística*. Vallbona de les Monges: Comunitat cistercenca de Vallbona, 1983. Pàg. 45.

¹⁰ BALAGUÉ i SALVIA, G: *Bellví. Del tossal de les Sogues al Canal d'Urgell*. Balaguer: Romeu, 1986. Ps. 311-315.

¹¹ BALAGUÉ i SALVIA, 1986, ps. 311-315.

¹² FUGUET i SANS, J: "Barroquisme i tradició al temple parroquial de Sarral", *Misce l-lània Sarralenca*. Sarral: 1981. Ps. 117-160.

¹³ SANS i TRAVÉ, JM: *Història del Tallat*. Lleida: Virgili & Pages, 1986. Pàg. 136.

¹⁴ Arxiu Diocesà d'Urgell: Llibre del bisbe Francisco Antonio de la Dueña y Cisneros (1797) fol.71.

¹⁵ Quan es planteja la restauració de l'església parroquial de Balaguer, l'any 1816, l'Ajuntament mana cridar a Antoni Cellers "Director General de Arquitectura de este Prado., el que actualmente se halla en la ciudad de Lérida suplicandole suba a esta de Balaguer para hacer el devido reconocimiento de la antigua Iglia. Parroquial dexando bien trasado el plan que para su recomposición puedan seguir los otros artifices que deban emplearse a la indicada obra; a cuyo fin se le pase luego el ofcº correspondiente" (Arxiu Històric Comarcal de Balaguer: Full solt, 1816).

¹⁶ BARRAL, 1999.pàg. 169.

¹⁷ Josep Oriol Mestres és l'autor de la façana neogòtica de la catedral de Barcelona.

¹⁸ La catedral Nova de Lleida fou subvencionada per Carles III, com a desgreuge per al confiscació de la Seu vella, convertida en castell militar pel seu

antecessor Ferran VI. La primera pedra es posà l'any 1764 i oficialment dirigí l'obra Francesco Sabatini (1722-1797), arquitecte italià de confiança del rei, malgrat és evident que fou Josep Prat el veritable director. El projecte de Pedro Martín Cermeño (1760) fou modificat per Josep Prat, intentant substituir la senzilla volta semiesfèrica que cobria el creuer per un cimbori vuitavat, clarament deutor –segons Manuel Arranz- dels cimboris de la catedral de Tarragona i la Seu Vella de Lleida. Però, la manca d'estructura de sosteniment –els fonaments de les pilastres cediren al pes- féu que es tornés al model primitiu. (Triadó, 1999).

¹⁹ PIQUER i JOVER, 1983, pàg. 45.

²⁰ PIQUER i JOVER, 1883. Ps. 43-44.

²¹ AHCC: FN Bellpuig. Josep Gili (1848).

²² BALAGUÉ i SALVIA, 1984, pàg. 314.

²³ Pensem que cal diferenciar la construcció d'una església de nova planta, d'acord a un disseny nou, d'unes obres puntuals practicades en una església precedent, absolutament gòtica, com és el cas de Linyola o bé marcadament classicista, com la parroquial de Tàrraga.

²⁴ AHCC: FN Tàrraga. Marià Tèrez Pasqual (1846-47).

²⁵ AHCC: FN Tàrraga. Marià Tèrez Paqual (1846-47).

²⁶ AHCC: FN Tàrraga. Marià Tèrez Pasqual (1846-47).

²⁷ En la transcripció dels documents s'ha obviat la part final, més formulària i reiterativa.